

БІОГРАФІЧНЕ НАВЧАННЯ У ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ Частина 1: Поняття та моделі

Л. В. Литвинюк

Обґрунтовується необхідність упровадження біографічного навчання вчителя у систему післядипломної педагогічної освіти з огляду на важливість розвитку біографічної компетентності педагога в навчанні школярів майстерності здійснення життя як рефлексивного індивідуально-особистісного проекту та вдосконалення біографічної самокомпетентності вчителя – рушійної сили його професійного розвитку.

У Частині 1-й аналізується стан розроблення зарубіжними та вітчизняними науковцями поняття біографічного навчання та його моделей. Встановлено, що в українській освіті здійснюється біографічне навчання школярів і студентів вищих навчальних закладів. Проте зазначений вид навчання з акцентом на досвіді їхньої біографії та особливостях індивідуального стилю навчання відбувається стихійно і не концептуалізовано.

Ключові слова: біографічне навчання, біографічний досвід, біографічна компетентність, біографічна самокомпетентність, освіта дорослих, професіоналізм, учитель.

Литвинюк Л. В. Биографическое обучение в последипломном педагогическом образовании. Часть 1: Понятие и модели

Обосновывается необходимость внедрения биографического обучения учителя в систему последипломного педагогического образования, учитывая важность развития биографической компетентности педагога в обучении школьников мастерства осуществления жизни как рефлексивного индивидуально-личностного проекта и совершенствования биографической самокомпетентности учителя – движущей силы его профессионального развития.

В Части 1-й статьи анализируется состояние разработки зарубежными и отечественными учеными понятия биографического обучения и его моделей. Установлено, что в украинском образовании совершается биографическое обучение школьников и студентов высших учебных заведений. Однако указанный вид обучения с акцентом на опыте их биографии и особенностях индивидуального стиля обучения происходит стихийно и не концептуализировано.

Ключевые слова: биографическое обучение, биографический опыт, биографическая компетентность, биографическая самокомпетентность, образование взрослых, профессионализм, учитель.

Lytvyniuk L. V. Biographical Education in the In-Service Teachers Training. Part 1: Concepts and Models

The necessity of introducing teacher's biographical education in the system of in-service education in the view of the importance of teacher's biographical competence in training students' skills to make live as reflexive individual and personal project and improvement of biographical self-competence as a driving force of his/her professional development.

The first part of the article analyzes current state of research on concept of biographical study and its models by foreign and domestic scholars. It is find out that Ukrainian secondary and higher educational establishments provide their students with biographical education, nevertheless this kind of training with focus on the experience of students' biographies and features individual learning style is spontaneous and not conceptualized.

Keywords: biographical studies, biographical experience, biographical competence, biographical self-competence, adult education, professionalism, teacher.

Сучасний етап суспільного та наукового розвитку характеризується новим критичним ставленням до статусу біографії особи як об'єкта пізнання, проблеми, яку експлікував ще В. Дільтей, і як конструкта в інформаційному суспільстві, що відображає залежність соціального розвитку від ціннісного й усвідомленого ставлення людини до власної біографії, що й обумовило посилення уваги до забезпечення права особи на невтручання в її особисте життя – питання

захисту та обробки її персональних даних. Нині створюються й реалізуються значні біографічні проекти, пов'язані з реконструкцією індивідуального життя особистості, зокрема різноманітні видавничі проекти «Літопис освіти і науки України», «Почесні імена України – еліта держави», «Літопис випускників Національної академії державного управління при Президентові України», «Науковці України – еліта держави», «Книга педаго-

гічної слави України», «Галицька еліта», «Випускники природничого факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка – науковці України», «Найзнаменитіші в Україні» та ін. Запроваджені щорічні книжкові премії за написання біографії в Австралії (The National Biography Award), Великобританії (Specsavers National Book Award, The Costa Book Awards, PEN/Ackerley Prize (J. R. Ackerley Prize for Autobiography)), Канаді (The Drainie-Taylor Biography Prize), Росії («Просвітитель»), США (Pulitzer Prize for Biography or Autobiography), Франції (Prix Goncourt de la Biographie).

Поряд із традиційним науковим і літературним дослідженням біографій відомих постатей спостерігається тенденція осмислення життєписів звичайних людей, т. зв. «новий біографізм», що фіксує переорієнтацію уваги із «зовнішньої біографії» на біографію внутрішню (внутрішню історію духовного життя, історію особистісного смислоконструювання індивідуального життя й соціокультурного світу) [1].

Поняття біографії

Наявні інтерпретації поняття біографії можна звести до декількох найосновніших концептів: переживання (В. Дільтей), сукупності актів (Л. Сев), науки, предметом якої є історія особистого життя людини, або особисте життя в історії (Г. Винокур), спосіб життя (С. Аверинцев), знання особистої індивідуальності (О. Валевський), літературний жанр (за В. Дільтеєм – літературна форма розуміння чужого життя), історичний і науковий жанр.

У сфері гуманітарного знання зростає чисельність зарубіжних і вітчизняних наукових розвідок щодо методів дослідження біографії особистості.

Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського спрямовує свою діяльність на консолідацію зусиль усіх наукових підрозділів НБУВ і науковців інших установ для здійснення біографічних досліджень і реалізації довгострокового проекту зі створення «Українського національного біографічного архіву» (УНБА), який має стати загальнонаціональним ресурсом, що міститиме електронні варіанти наукових статей, документів, іконографічних матеріалів, біобібліографій, біографічні дані про відомих представників українського суспільства.

Започатковані 2005 року названим вище інститутом спільно з Українським біографічним товариством Чишківські читання з історичної біографістики присвячені розкриттю теоретичних і методичних проблем розвитку біографічних досліджень, створенню біографічних словників і електронних архівів, джерельної бази вітчизняної біографістики, висвітленню в історично-біографічній і культурологічній літературі життєвого і творчого шляху видатних діячів України минулих століть.

Коло питань, що порушуються науковцями і потребують ґрунтовних досліджень, досить широке: розроблення категоріально-

го апарата біографічних досліджень; методики та стратегії іконографічних розвідок; принципів складання біографічних текстів; методичних засад підготовки біографічних видань, зокрема критеріїв відбору персоналій, структури матеріалу залежно від типу видання, створення наукової просоподектичної концепції життєпису, орієнтованої на користувача-дитину; проблема вибору в житті людини та спроможності біографу реконструювати життєву чи історичну ситуацію вибору; генеалогічні дослідження в біографістиці, здобутки, проблеми та перспективи українських біобібліографічних видань для дітей тощо.

Біографія є предметом обговорення на наукових конференціях, наприклад, «Біографія як об'єкт філософської та історико-філософської рефлексії» (м. Ростов-на-Дону, 2009), «Біографія і творчість С. Єсеніна в енциклопедичному форматі» (м. Рязань, 2011), «Біографія як об'єкт наукових досліджень: родом із Петербургу» (м. Санкт-Петербург, 2013), «Біографія як текст» (м. Чернівці, 2014).

Обґрунтування біографічного методу в освітній галузі

У науковій літературі робляться спроби визначення потенціалу біографічного методу в освітній галузі. Актуальність біографічної проблематики підтверджується введенням у навчальний процес вишів дисциплін, спрямованих на осмислення студентами феномена біографії, можливостей біографічного підходу в гуманітаристиці та його прикладного застосування. Зокрема, в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова розроблено програму курсу «Основи теоретичної біографістики» для спеціальностей «Філософія» і «Культурологія», філософським факультетом Уральського державного університету ім. О. М. Горького пропонується спецкурс «Біографія і філософія: межі та можливості розуміючого методу в історико-філософській науці». Теоретико-методологічним проблемам вивчення біографії і автобіографії присвячено семінари, зокрема семінар «Автор і біографія, письмо і читання», проведений факультетом філософії Національного дослідницького університету вищої школи економіки (м. Москва).

Нині в умовах стрімкого й багатоаспектного розвитку суспільства спостерігаємо посилення уваги до людського капіталу як рушійної сили впровадження змін у всіх сферах життя. «У добу глобальних цивілізаційних зрушень, що кардинально змінюють життя людини, процес індивідуальної життєтворчості тим більше не може здійснюватись довільно, спонтанно і вимагає особливого роду майстерності у конструюванні і реалізації власного життя як рефлексивного біографічного проекту — мистецтва жити» [2, с. 141].

Метаціль школи – сукупністю навчальних дисциплін і виховних дій забезпечити учня ресурсами для свідомого та відповідального впливу на розгортання його власної біографії: формуванням цінностей, якостей, компетентностей особистості, від яких

залежать учинки, прийняття та успішність реалізації рішень, ситуації морального вибору тощо. Тож зусилля сучасної школи мають бути спрямовані на забезпечення планування та виконання учнем його біографічного проекту в рамках суспільно визнаних моделей біографій. Відповідно, сьогодні органічною є потреба у володінні вчителем **біографічною компетентністю** з метою впливу на біографії школярів і **самокомпетентністю** для реалізації власного біографічного проекту. Можливість формування останньої вбачаємо в рамках біографічного навчання, осмислення та розроблення моделей якого активно здійснюється зарубіжними дослідниками в контексті підвищення ефективності освіти дорослих.

Питання біографічного навчання

Питання біографічного навчання є предметом наукового пошуку вчених Нідерландів, Німеччини, Португалії, США, Франції, Швеції тощо.

Уведення самого поняття та розроблення методологічних основ біографічного навчання (БН) належить німецькому соціологу Р. Alheit, який спільно із В. Dausien виявив, що реакція особистості на об'єктивну дійсність має біографічний характер і є «перекладом» зовнішніх імпульсів із навколишнього середовища власною «мовою досвіду», організація якого відбувається завдяки ключовій компетенції людини – біографічності [3]. На думку вченого, освіта і має бути спрямована на розвиток цієї компетенції, оскільки біографічність як внутрішній потенціал особистості для боротьби із сучасною дійсністю є ресурсом безперервного навчання людини. Біографічне навчання визначається як «свідоме «автопоетичне» досягнення активних суб'єктів, в якому вони рефлексивно організують свій досвід у спосіб, що дає можливість генерувати персональну причетність, ідентичність, смисл їхніх історій життя і комунікабельної, соціально життєво спроможної перспективи життєвого світу для спрямування їхніх дій» [4, р. 17].

У наукових розвідках розкриваються окремі аспекти біографічного навчання в різних сферах освіти дорослих, зокрема в організації навчального процесу студентів у коледжах і вищих навчальних закладах, де явище біографії людини розглядається як стратегія дослідження навчання особи. Е. Schluter [5] зазначає, що навчання є соціальним і біографічним явищем, і той, хто не знає власної історії навчання, не зможе реалізувати найкращі можливості для створення власного способу життя. На її думку, біографічне навчання дозволяє визначити на основі спогадів особистості, який спосіб мислення та сприйняття закріпився у процесі її життя. Дослідниця акцентує на важливості саморефлексії для розвитку навичок професійного самовизначення. Зокрема, нею наведено **модель біографічного навчання німецького університету Дуйсбург-Ессен**, що полягає у запровадженні семінарів, присвячених біографічній тематиці. Студенти залучаються до проведення біографічних досліджень (біографічного

інтерв'ю) із метою вивчення біографічного досвіду інших осіб, які вже займаються професійною діяльністю, з метою набуття знань про професію та індивідуальні траєкторії розвитку в ній інших людей.

Використання освітніх (навчальних) біографій інших осіб як інструмент для розуміння навчання дорослих

Проблема використання освітніх (навчальних) біографій інших осіб як інструмент для розуміння навчання дорослих і, відповідно, його метод розробляється французьким науковцем Р. Dominice [6]. Учений доводить, що написання власних освітніх (навчальних) біографій спонукає до аналізу процесу навчання особистості, відстеження стилю навчання особи впродовж її життя, виявленню найбільш ефективних методів і способів впливу на неї.

М. Olejarz запропоновано методи роботи з освітніми біографіями осіб на прикладі студентів, а саме: анонімні відповіді на запитання щодо проблем, які виникають у навчальній діяльності, очікувань від занять, мотивів навчання; налагодження діалогу при обговоренні питань на кшталт «Захист прав споживачів і освітній егалітаризм на противагу освіті дорослих», «Обов'язок і свобода в освіті дорослих», «Контексти навчання», «Неформальні та неофіційні сфери навчання», «Навчання через біографію місця», «Навчання, що піддається трансформації» тощо; опис у письмовій формі навчання у повсякденному житті. Автор акцентує на тому, що у саморозповідях забезпечується пізнавальний контекст людських дій, і водночас вони є способом розуміння людьми світу [7].

Спираючись на соціальну теорію навчання, що визначає важливість зразків для наслідування засобом вивчення стосунків і поведінки, американська дослідниця Р. Daisey [8] розкриває досвід використання в навчальному процесі біографій осіб, котрі зробили внесок у розвиток науки, зокрема математичної, та пропонує низку біографічних проектів.

Нідерландською дослідницею R. Smilde рекомендовано зміни у вищій музичній освіті щодо реалізації біографічного навчання [9].

Режими біографічного навчання

Залежно від питомої ваги, характеру соціальної дії та самопрезентації людини шведські дослідники А. Hallqvist, Р-Е. Ellstrom, L-С Nyden визначили 4 режими біографічного навчання: сильний (сильні взаємодії із творчою соціальною дією та відповідним сильним режимом рефлексивності); ідеалістичний (слабкі взаємодії із творчою дією, але сильним режимом рефлексивної роботи); стрімкий (сильні взаємодії із соціальною дією, але слабким режимом рефлексивної роботи особистості); слабкий (слабкі взаємодії із рефлексивною роботою та слабкий режим творчої діяльності) [10].

Окрему групу становлять наукові розвідки, у яких розкривається значення біографічного навчання стосовно ідентифікації

особи. R. Vieira [11] досліджує особистий життєпис людини в контексті її культурної багатшарової ідентифікації. Розуміння життя через біографії визначається як важливий метод в освіті для пояснення репрезентацій і конструювання будь-яких необхідних змін відповідно до нових соціальних вимог.

J. Vrems у своєму дисертаційному дослідженні зазначає, що освіта має спрямовуватися на пошук індивідуальних рушійних сил у напрямі стабільної особистої ідентичності, зовні проінструкованої професійною кар'єрою та суспільно визнаними моделями біографії [12]. На його думку, центральними категоріями біографічного навчання є «смисл» і «ідентичність», оскільки міцної персональної ідентичності можливо досягти лише досягаючи біографічний досвід. Водночас проблемним для систематизації біографічного навчання визнано те, що для однієї особи та чи інша ситуація сприймається як загроза її ідентичності, а для іншої – відправна точка для конструктивних зрушень. Відповідно, автор робить висновки, що на першому плані щодо організації біографічного навчання має бути не конкретна біографічна ситуація, а ініціювання та супровід пошуку альтернативних біографічних інтерпретацій. Біографічне навчання повинно спрямовуватися на сукупність життєвого досвіду, біографічні самопрограми особистості та передбачає 2 кроки: власний варіант інтерпретації біографічної ситуації та визначення зміненої конструктивної перспективи.

Аналіз професійного навчання вчителів

Здійснюючи дослідження професіоналізму педагогів у рамках БН, німецькі вчені С. Maier-Gutheil і С. Hof виконали проект щодо аналізу професійного навчання вчителів. Проведена реконструкція розвитку професіоналізму осіб у різні періоди часу на основі біографічних інтерв'ю педагогів стала підставою для висновку, що професійне навчання відбувається шляхом пошуку, де можуть бути диференційовані дві форми навчання: 1) розвиток професіоналізму як неперервне корегування відповідно до професійних вимог щодо здобуття знань і здібностей, 2) підвищення професійного рівня педагога як реалізація індивідуальних інтересів і компетенцій у зв'язку з наявними різноманітними можливостями. Як зазначають дослідниці, «треба думати про інституціоналізацію моментів для роздумів, де не тільки педагогічні знання та здібності можуть набуватися, а й біографічна саморефлексія може поєднуватися з педагогічним професійним (само) спостереженням (наприклад, із формами консультацій із колегами)» [13, р. 86].

У дисертаційному дослідженні «Біографічна освіта та процеси індивідуалізації у Південній Кореї. Емпіричне дослідження освітньої кар'єри у Південній Кореї» Е. Kang зазначає, що формальна, неформальна та інформальна освіта «інтегровані в історії життя окремих осіб шляхом збору та структурування досвіду, який потім формує нову конкретну смислову кон-

струкцію» [14, с. 15]. Дослідницею виокремлено 4 «якорі подій» у житті особистості (опорний традиціоналізм, позитивна індивідуалізація, моральна індивідуалізація, індивідуалізація і прагматизм), за якими визначаються особливості освітньої кар'єри та які відображають специфіку модернізації освіти Південної Кореї, тобто конфлікт між традиціоналізмом і індивідуалізацією освіти. На думку Е. Kang, визначені «якорі подій» можуть бути використані в біографічному навчанні осіб.

Моделі біографічного навчання

Отже, аналіз наукової літератури показав наявність практичних спроб і розроблених моделей здійснення БН у закордонних вищих навчальних закладах і загалом в освіті. У першому наближенні нами зафіксовано такі моделі біографічного навчання: пізнавально-інтерпретаційна (ознайомлення з біографіями інших осіб – представників певної професії, відомих постатей держави та світу), пошуково-дослідницька (навчання на основі проведення окремих біографічних досліджень і реалізації біографічних проєктів); рефлексивно-оціночна (навчання на основі освітніх біографій студентів).

Власне, БН може бути визначене як вид навчання, спрямований на утвердження людини як автора і виконавця свого індивідуального особистісного проєкту на основі усвідомлення нею власного біографічного потенціалу, виявленого внаслідок рефлексії особистого біографічного досвіду, та на підставі інтерпретації досвіду інших осіб. При біографічному навчанні а) робиться акцент на досвіді біографій певних особистостей, пов'язаних із темою, що вивчається; б) при виконанні тих чи інших навчальних завдань наголошується на необхідності використання досвіду власної біографії учня чи студента, що передбачає відповідну методику саморефлексії; в) індивідуальний стиль навчання особи використовується для зростання її мотивації та визначення шляхів підвищення результативності навчальної діяльності; г) біографічний досвід учня, студента виконує роль навчального матеріалу.

У вітчизняній науці (філософії освіти, педагогіці, андрагогіці, менеджменті освіти, психології) проблема біографічного навчання є малодослідженою.

В українському освітньому просторі досить розвинутим є БН у сенсі ознайомлення учнів, студентів із біографічним досвідом інших осіб, проте біографічне навчання з акцентом на досвіді їх власної біографії та особливостях індивідуального стилю навчання здійснюється стихійно і не концептуалізовано.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубович І. В. Біографія як соціокультурний феномен (філософсько-методологічний аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня : док. філос. наук : спец. 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії / Інна Володимирівна Голубович; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – О., 2009. – 35 с.

2. Степаненко І. Філософія мистецтва жити: концептуальні контури і освітні імплікації у суспільстві ризику / І. Степаненко, Н. Степаненко // Філософія освіти. – 2013. – № 1. – С. 140–161.

3. Alheit P. *Biographical Learning as a Basic Resource of Lifelong Learning* / P. Alheit, B. Dausien // *In Lifelong Learning Inside and Outside Schools: Second European Conference on Lifelong Learning*. – 1999. – Vol. 2 – P. 400–422.

4. Alheit P. *The double face of lifelong learning: Two analytical perspectives on a silent revolution* / P. Alheit, B. Dausien // *Studies in the Education of Adults*. – 2002. – Vol 34. – P. 3–22.

5. Schluter E. *Biografischen Lernens im Zuge der Professionalisierung der Erwachsenenbildung* / E. Schluter // *REPORT 4/2008 (31. Jg.)* www.die-bonn.de/doks/schluter0802.pdf

6. Dominice P. *Learning from Our Lives: Using Educational Biographies with Adults* – San Francisco : Jossey-Bass, 2000. – 240 p.

7. Olejarz M. *Biographical Learning. Education Research Project for Students of Polish-German Borderland* / Matgorzata Olejarz // *Teaching and learning in different cultures : An adult education perspective* / edited by Eliza Czerka and Monika Mechlińska-Pauli. – Gdańsk : Gdańsk Higher School of Humanities Press, 2009 – S. 129–144.

8. Daisey P. *Promoting Equity in Secondary Science and Mathematics Classrooms With*

Biography Projects. School Science and Mathematics, 1997. – P. 413–418.

9. Smilde R. *Musicians as Lifelong Learners: Discovery Through Biography, Volume 1: Discovery Through Biography*, 2009. – 279 p.

10. Hallqvist A. *The many faces of biographical learning* / A. Hallqvist, P. E. Ellstrom, L. C. Hyden // *Studies in the Education of Adults*. – 2012. – Vol. 44. – No. 1. – P. 70–84.

11. Vieira R. *Life Stories, Cultural Métissage, and Personal Identities* / R. Vieira // *SAGE Open Jan.* – 2014. – No. 4(1). – P. 1–12 <http://sgo.sagepub.com/content/4/1/2158244013517241>

12. Brems J. „Unterrichtsfach: Biographie“: der autobiographische Text als Medium biographischer Lernprozesse in der Erwachsenenbildung ; eine Studie Zugl.: Hamburg, Univ., Diss., 2002. – 386 s. <http://www.weltbild.ch/3/16315515-1/buch/unterrichtsfach-biographie.html>

13. Maier-Gutheil C. *The development of the professionalism of adult educators: a biographical and learning perspective* / C. Maier-Gutheil, C. Hof // *European Journal for Research on the Education and Learning of Adults*. – 2011. – Vol.2. – No.1. – P. 75–88.

14. Kang E. *Biographische Bildungs- und Individualisierungsprozesse in Südkorea - Eine empirische Untersuchung zu Bildungskarrieren in Südkorea* Universitätsverlag / E. Kang. – Göttingen, 2012. – 232 s.

Цитувати: Литвинюк Л. В. Біографічне навчання у післядипломній педагогічній освіті. Частина 1: Поняття та моделі / Л. В. Литвинюк // *Постметодика*. – 2014. – № 3. – С. 14–18.

© Л. В. Литвинюк, 2014. Стаття надійшла в редакцію 26.03.2014 ■

ІСТОРІЯ ШКОЛИ – БІОГРАФІЇ ЇЇ ВИПУСКНИКІВ

5 листопада 2013 року Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського на базі Тарандинцівської ЗШ І-ІІІ ст. ім. В. А. Симоненка Лубенської районної ради Полтавської області провів науково-практичний семінар «Освітнє краєзнавство і формування лідерської компетентності в сучасній школі: дослідження біографій випускників».

Мета заходу – популяризувати досягнення педагогів Полтавщини в дослідженні біографій випускників шкіл області та розкрити можливості формування лідерської компетентності вчителя й учня у пошуково-дослідницькій діяльності.

Тарандинцівська ЗШ І-ІІІ ст. ім. В. А. Симоненка носить ім'я свого випускника, відомого український поета. У школі функціонує літературний музей митця, який має звання «Зразковий» і відомий в усій Україні.

Випускниками Тарандинцівської ЗШ І-ІІІ ст. ім. В. А. Симоненка також є: *Жалдак Мирослав Іванович* – директор Інституту інформатики, доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України; *Павленко Анатолій Федорович* – Герой України, повний кавалер орденів «За заслуги», дійсний член НАПН України, доктор економічних наук, почесний академік

Віденського університету, ректор Київського національного економічного університету; *Улітко Андрій Феофанович* – член-кореспондент НАПН України, доктор фізико-математичних наук, заслужений діяч науки УРСР, лауреат премії ім. О. М. Динника, Державної премії України в галузі науки і техніки (1989), заслужений професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Досвід учасників семінару з дослідження біографій випускників шкіл узагальнено у збірнику матеріалів семінару:

Освітнє краєзнавство і формування лідерської компетентності у сучасній школі: дослідження біографій випускників : матеріали обласного науково-практичного семінару [ред. Л. В. Литвинюк]. – Полтава : ПОІППО, 2013. – 148 с.

Цитувати: Історія школи – біографії її випускників // *Постметодика*. – 2014. – № 3. – С. 18.

© Л. В. Литвинюк, 2014. Стаття надійшла в редакцію 26.03.2014 ■